

ZDRUŽENE DRŽAVE AMERIKE V OČEH SLOVENSKEGA SLIKARJA BOŽIDARJA JAKCA (1929–1931)

Marjan Drnovšek¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Združene države Amerike v očeh slovenskega slikarja Božidarja Jakca (1929–1931)

Slikar Božidar Jakac je potoval po Združenih državah Amerike od aprila 1929 do poletja 1931. Domačim jo je predstavljal v številnih pismih, ki jih je za knjižno obliko priredil Miran Jarc (Božidar Jakac, *Odmevi Rdeče zemlje*. Po pismih iz Amerike priredil Miran Jarc, 1932). Kaj mu je pomenila in dala Amerika, kako jo je predstavljal v pismih oziroma knjigi, dokumentarnih filmih in deloma na slikah je tema tega razmišljanja. Nihal je med navdušenjem in malodušjem nad Ameriko, hkrati pa zapisal: »V Ameriki sem spoznal lasten obraz in to močneje, kot bi ga mogel kje drugje. Tam sem spoznal, kjer je moja pot.« Jakčeva izkušnja bo vpeta v kontekst podobe Amerike v času, ko je njo in svet zajela velika gospodarska kriza.

KLJUČNE BESEDE: Zgodovina, Združene države Amerike, pisemski potopis, Jakčeva knjiga *Odmevi Rdeče zemlje* (1932), pogled umetnika na Ameriko, ekonomska kriza.

ABSTRACT

The United States of America in the eyes of Slovene painter Božidar Jakac (1929–1931)

The painter Božidar Jakac travelled through the United States of America from April 1929 to the Summer of 1931. He described it to his family in numerous letters, which Miran Jarc has prepared for a book form (Božidar Jakac, *Odmevi Rdeče zemlje* [Echoes of the Red Soil]. Adaptation of letters from America by Miran Jarc, 1932). What America meant to Jakac and what it gave him, the way he presented it in his letters and in the book, in documentary films, and partly in paintings, is the theme of the present reflection. Jakac wavered between enthusiasm and despondency about America and at the same time wrote, "In America I have become aware of my own countenance stronger than I could have elsewhere. There I realized where my path was". Jakac's experience will be included in the context of the image of America in the time when the great economic crisis seized it and the world.

KEY WORDS: History, USA, epistolary travelogue, Jakac's book *Echoes of the Red Soil* (1932), attitude of artist to America, cultural contacts, economic crises.

¹ Dr. zgodovine, arhivist, znanstveni svetnik, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenija; e-pošta: marjandr@zrc-sazu.si.

UVOD²

V zadnjih dvesto letih Združene države Amerike v svetu vzbujajo zanimanje s svojo prisotnostjo in drugačnostjo. Vedno so pritegovale posameznike; ti so do nje oblikovali poglede, ki so jih tudi zapisali. Že oznaka Novi svet³ – v odnosu do Starega sveta, tj. Evrope – kaže na razmerje, ki kar kliče k primerjavam med obema. Če imamo v mislih še evropeizacijo severnoameriške celine, povezanost obeh svetov s tokovi izseljencev, ki so se usmerjali prek Atlantika proti zahodu, se nam primerjave kar vsiljujejo, zlasti, kaj je prva ali druga stran pridobila oziroma izgubila in kakšne so podobnosti in različnosti obeh svetov. Del primerjav so tudi pogledi nanjo, tj. Ameriko, ki so nastali kot posledica časovno krajših ali daljših posameznikovih izkušenj v novem okolju. Potrdim lahko misli Jurija Trunka, ki je o možnostih njenega poznavanja in razumevanja kritično zapisal: »Kdor samo potuje, bodisi tudi skozi vse [ameriške!] države, bo mnogokaj videl, a Amerike in Amerikancev prav ne bo spoznal.« (Trunk 1912: 4). Podvomi tudi v razumevanje razlik in nasprotij te dežele pri priseljencih, saj meni, da kdor uspe v življenju, jo hvali, kdor ne, pa graja. Drži. Vendar številni članki in knjige izpod peresa Slovencev z obeh strani Atlantika oblikujejo njeno podobo, ki jo lahko sprejemamo ali zavračamo, kot so storili nekateri slovenski kritiki s Trunkovo knjigo *Amerika in Amerikanci*, češ da jo prikazuje v preveč svetlih barvah (Drnovšek 1989: 608). Kot bi slutil, je že v uvodu knjige zapisal: »V stari domovini je sodba [mnenje!] o Ameriki jako različna.« (Trunk 1912: 4). In to velja še danes.

Grafit »All is good in America« je do nedavnega krasil pročelje ene od ljubljanskih hiš in izraža pozitivni odnos do nje. Skrito nam ostaja, kaj je bil piščev razlog za ta ugodni odziv nanjo. Ni države na svetu, o kateri je nastalo toliko nasprotujočih, črno-belo obarvanih mnenj, kot so ZDA. Če prelistamo časopise na Slovenskem iz časa množičnega izseljevanja v Novi svet, se črne podobe kar vrstijo, svetle pa so manj opazne. To je razumljivo, saj je bilo slovensko izseljevanje označeno kot »rak rana slovenskega naroda«. Mnogi pisci so v svojih delih skušali izraziti odnos do nje v času, ko so jo obiskali in jo doživljali na tak ali drugačen način. Poglede moramo vedno presojsati kot subjektivne, saj je bila od pisca, njegove izobraženosti in širine duha odvisna večja ali manjša »resničnost« zapisanega. S pesniško besedo je Ameriko odlično upodobil Ivan Zorman v pesmi »Amerika«, kjer izpostavlja njene različne obraze v podobnem času, kot jo je spoznaval Božidar Jakac. Pesnik je ne primerja z Evropo, ampak se osredotoči na bistvo t. i. »ameriškega duha«, na raznolik značaj Amerike. Označi jo kot kipečo, glasno in po uspehu hlepečo, hkrati nestalno in nejasno, mehko in brezstrastno, vendar tudi trdo in oblastno, v željah zdravo in nesebično, vendar tudi brezsrčno in obupujočo, bedno in bolno, na drugi strani vseupajočo, o zmagah pojočo in do zvezd se radujočo (Zorman 1938: 9). Pesniška impresija, ki jo v mnogih potezah

² Razprava je razširjen tekst referata na 36. nacionalni konvenciji AAASS, Boston, Massachusetts, 4.–7. decembra 2004 v okviru panela Slovene Perceptions about America in the Inter-War Era.

³ Izraza Amerika in Novi svet (Mondo nouo) so sprva uporabljali za označevanje Južne Amerike, šele kasneje se uveljavita za severno celino (Mišković & Šumi 1992: 13).

zaznamo tudi v Jakčevih razmišljanjih o Ameriki.⁴ Tudi za Louisa Adamiča je bila Amerika veličastna, zaslepljujoča, energična, kaotična in včasih zastrašujoča, hkrati pa je upal v uresničitev mnogoetničnega in ekonomskega potenciala ameriške družbe. Zavedal se je njene avre in moči (Shiffman 2005: 25–26).

Od začetkov evropske ekspanzije na severnoameriški kontinent je pri posameznikih v slovenskem prostoru obstajalo zanimanje za to celino, o čemer med drugim pričajo številni tiski, karte in pisni viri (kozmografije, potopisi, potna poročila ipd.), ki jih hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani v zbirki 'americana' (Mišković & Šumi 1992). Podoba Amerike v 19. in 20. stoletju oblikujejo številna misijonarska in laična izseljenska pisma, spomini, potopisi, knjige, časopisni in revijalni članki, literarna in umetniška dela, razglednice, fotografije, film, radio, televizija, medmrežje ... O daljnih svetovih, vključno z Ameriko, imamo v Sloveniji bogato strokovno, publicistično in literarno produkcijo. Zlasti etnologi so posvečali tej problematiki večjo pozornost (Šmitek 1986, 1988, 1995). Ne moremo pa mimo dveh zgodnejših spoznavanj njene podobe, tj. Baragove (1797–1868) knjige o staroselcih v »polnočni Ameriki«,⁵ ki je postala popularno branje v širšem krogu zlasti podeželskega prebivalstva, in spominov Antona Füstera (1808–1881) na emigracijo, ki so širši javnosti postali dostopni z objavo pred nekaj leti.⁶

Če ostanemo na področju osebnih vtisov in mnenj o različnih delih sveta, so najdostopnejši in pri bralcih najbolj priljubljeni potopisi.⁷ Pisanje v prvi osebi in nizanje doživetega v časovnem zaporedju sta najbolj izraziti potopisni značilnosti. Med pisci najdemo predvsem izobražene, pisanja večše ljudi, vendar tudi manj izkušene. Zato niso redke priredbe zapisanega, če je potopis objavljen. Potopisi so lahko samo suhoparni zapisi poti in videnega na njej ali pravi literarni biseri. Njihova vrednost naraste, če je v njih več osebnih opazanj in mnenj in manj prepisovanj iz knjig in drugih virov, ki jih avtorji mnogokrat niti ne citirajo. Prave zgodovinsko-literarno-estetske primerjalne analize potopisov o ZDA v Sloveniji nimamo. Pregled slovenske potopisne literature je naredil Andrijan Lah (Lah 1999). Vanj je vključil tudi delo Božidarja Jakca in Mirana Jarca *Odmevi Rdeče zemlje*, nastalo na podlagi Jakčevih pisem iz ZDA, ki jih je za knjižno objavo priredil Jarc.⁸

⁴ S pesnikom se je Jakac srečal večkrat. Glej: Jakac 1932: I/58, II/220).

⁵ Leta 1837 je v Ljubljani izšlo delo *Popis navád in sadershanja Indijanov Polnozhne Amerike*, napisano v nemščini, sledila sta francoski in slovenski prevod v bohoričici. V slovenščini je knjižica izšla v 4000 izvodih. V podnaslovu je poudarjeno, da temelji na zanesljivih virih in izkustvih (Drnovšek 2000: 159–165).

⁶ Spomini. Osemindvajset let pregnanstva. Učna leta in leta popotovanja. Spisal dr. Anton Fuster ... Delo opisuje njegov beg v Nemčijo, Anglijo in končno v Ameriko, kjer je živel od leta 1849 do 1877. Poleg osebnih doživetij posveča pozornost ZDA kot takim (Fuster 1998). Uvodni študiji sta napisala Marjan Britovšek (Uvodne misli k Füstrovim spominom iz emigracije, str. 9–17) in Janez Stanonik (Združene države v XIX. stoletju: njihov politični, kulturni in idejni razvoj, str. 18–33).

⁷ Potopis je popis potovanja z osebnimi vtisi in doživetji pisca. Slovar slovenskega knjižnega jezika, 3. knjiga, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik SAZU, 1979, str. 909.

⁸ »Božidar Jakac, *Odmevi Rdeče Zemlje*. Po Pismih iz Amerike Priredil Miran Jarc, I. in II., Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna Ljubljana, 1932.« Obstajajo originalna Jakčeva ameriška pisma, ki jih dediči za namen raziskave niso dali na razpolago z obrazložitvijo, da gradivo ni urejeno. Po informaciji dr.

Kot predhodnika t. i. slovenskih 'ameriških' potopisov v 20. stoletju lahko postavim podlistke Jurija Trunka *Iz popotne torbe*, ki so v letih 1909 in 1910 izhajali v celovškem časopisu *Mir* (Drnovšek 1998: 313–360, Klemenčič 1999: 39–75).⁹ Tudi Jakčev pogled na ZDA od zunaj v času med svetovnjima vojnoma ni bil osamljen primer. Omenim naj samo Kristanovo¹⁰ *V Ameriko in po Ameriki* (Kristan 1928) in Brežnikovo¹¹ delo *V senci nebotičnikov* (Brežnik 1930).¹² Kristan je odšel v ZDA po službeni dolžnosti, da dobi tesnejši stik z izseljenci, Brežnik je dobil povabilo Carnegiejeve ustanove za mednarodni mir (Carnegie Endowment for International Peace), Jakca je za odhod spodbudila umetniška žilica. Iz primerjave doživetij omenjenih lahko razberemo mnoge podobne in seveda različne poglede, navdušenja in odklanjanja, saj je vsakdo gledal ameriško življenje skozi svoje oči, svoje ideološko prepričanje in ne nazadnje z vidika lastnega poklicnega ali osebnega zanimanja. Opredelimo jih lahko kot impresije, kot skice iz beležnice, če imamo pred očmi Jakca. Vsi omenjajo stike s slovenskimi oziroma jugoslovanskimi priseljenci v tej državi.¹³ Glede na čas, ki so ga imeli na razpolago, so imeli podobne poti in cilje, kar nam omogoča primerjavo njihovih pogledov.

Nadaljevalca tradicije omenjenih potopisov po drugi svetovni vojni sta antropolog Božo Škerlj (1904–1961) z delom *Neznana Amerika* (Škerlj 1952) in geograf Anton Melik (1890–1966) z delom *Amerika in ameriški Slovenci* (Melik 1956). Sledijo jima številna dela, ki upoštevajo še drugačne pristope in obravnave Amerike (Lah 1999).

ODMEVI RDEČE ZEMLJE

Če bi nepoznavalec prebral samo naslov knjige, bi pričakoval tematiko iz Sovjetske zveze. Vendar je Jakac umetnik, ki je gledal na svet skozi oči barv. Edina barvna pastela

Milčka Komelja, dolgoletnega osebnega sekretarja B. Jakca, so shranjena v posebni mapi. Zanje je vedela tudi Tatjana Jakac, ki mi je pred nekaj leti v telefonskem pogovoru obljubila vpogled vanje, ko se ji bo izboljšalo zdravstveno stanje. Tudi ta poskus ni bil uspešen. Ker Miran Jarc ni bil v ZDA, so pogledi nanjo nedvomno Jakčevi, zato jih v razpravi tako tudi opredeljujem.

⁹ V času prve svetovne vojne je izšel potopis v nemščini: *Quer durch Nordamerika. Reisse Skizzen von Georg Trunk*. Klagenfurt: St. Joseph-Bücherbruderschaft, 1915.

¹⁰ Anton Kristan (1881–1930), politik, gospodarstvenik, združnik in publicist. Knjigo je posvetil »Ljubim prijateljem širom Amerike«. S socialdemokratskih pozicij posveča večjo pozornost socialnemu položaju delavstva v ZDA, ki je v primerjavi z evropskim boljši (plača, prehrana, bolniška oskrba ...), vendar hkrati bolj izkoriščen s strani kapitalistov. V duhu teze: človek je stroj. In celo več, ameriško delavstvo teži k vključitvi v posle (business), hlepi po dolarjih in profitu, hoče se približati kapitalistom. Tudi glede združništva je razočaran. Ne enkrat ponovi krilatico: »No, prepričal sem se, da je Amerika res – drugi svet.« (Kristan 1928: 71).

¹¹ Pavel Brežnik (1892–1972), prevajalec in publicist. Leta 1929 je kar dva meseca potoval po ZDA po načrtovanem programu poti s strani organizatorja, kar mu je omogočilo, da je veliko videl, vendar marsikaj površno in na hitro.

¹² Delo je izšlo tudi v srbskem jeziku (Brežnik 1931).

¹³ Ti niso predmet obravnave v tem prispevku. Samo z vidika pogleda na ameriške Slovence je narejena analiza Trunkovega, Jakčevega, Škerljevega in Melikovega potopisa (Drnovšek 2001: 1017–1032).

v uvodnih delih knjige nam kažeta, prvi, nočni New York, ki se koplje v žarki rdečkasti svetlobi uličnih svetilk in reklamnih napisov, in drugi, Grand Canyon v jutranji zarji. In ravno Grand Canyon je bil večkrat poudarjeni Jakčev razlog za odhod v Ameriko. Stik z njim opiše: »Kot zakleta se zdi ta Amerika. Vse ždi okamenelo, le v luči in barvah utripa šele rahlo življenje ... Rdeče gore so se zravnale v visoke mizaste vrhove. Zdaj je vse zagorelo v soncu ...«¹⁴

Vendar so bila objavljena Jakčeva ameriška pisma le del njegovega odzivanja na ZDA. Njemu bližje je bilo izražanje z risanjem oziroma slikanjem, filmanjem in fotografiranjem. Mnogi ga označujejo kot kronista in zapisovalca utripa časa, vendar na svoj lirični in občuteni način. Njegove risbe in pasteli, ki so nastali že v Afriki (1925, 1928) in Združenih državah Amerike (1929–1931) kažejo stvarne opise dogajanj, vendar na sintezi njegovih zgodnjih impresionističnih izhodišč in dognane ekspresivnosti (Sedej 1988: 94). ZDA ni doživljal samo zunanje, kot to zasledimo pri mnogih drugih potopisih, ampak so mu bile izziv za odkrivanje samega sebe, tako v razmišljanjih o domovini in tujini, pričakoval je nove spodbude v umetniškem ustvarjanju, skušal je prodreti v bistvo ameriškega življenja, njenih ljudi, narave in kulture in ne nazadnje je želel spoznati življenje ameriških Slovencev. Če so njegove ohranjene risbe in slike, filmski posnetki in fotografije neposredni odraz njegovega doživljanja, je potopis le delo dveh avtorjev, Božidarja Jakca (1899–1989) in pesnika Mirana Jarca (1900–1942). Kljub temu trdim, da Jakčev delež v knjigi predstavlja podatkovno osnovo, Jarc je njegova pisma le pretil v ekspresionistični knjižni jezik.

Stik z Novim svetom v New Yorku

Kot na vse Slovence, ki so pripluli v newyorško pristanišče, je prvi stik z Ameriko tudi na Jakca deloval kot pravi šok (Drnovšek 1999: 49–72). Ob doživljanju mesta in kasneje mnogih drugih po ZDA je razpet med sprejemanjem in odklanjanjem videnega in doživetega. Poudarja drugačnost sveta, v katerega je prišel. Newyorški nebotičniki so ga navduševali in hkrati utesnjevali, ko je hodil pod njimi. Nove tehnološke pridobitve so ga navduševale in odbijale kot brezčutne. Če ostanemo pri nebotičnikih,¹⁵ ki niso ušli njegovemu pogledu v nobenem ameriškem mestu, jih je sprejel kot fantastične in rezultat dela novega človeka, vendar so mu bili na drugi strani preveč mrki, strogo postavljeni, odtujeni od posameznikov ob njihovih vznožjih. Železna konstrukcija stavb ga je impresionirala, hkrati navdajala s strahom.¹⁶ Podobno razdvojenost zasledimo v odnosu do drugih velemestnih pojavov, podzemne železnice, avtomobilov, demonskega tempa prometa, množice hitečih ljudi, reklamnih panojev, kinematografov ... S filmsko kamero je lovil mestne utrinke. Čeprav je v New Yorku videl nekaj evropskega, le

¹⁴ Jakac 1932: II/168–170.

¹⁵ »Te k nebu kipeče koničaste stavbe, kakšna fantastika? Prava moderna romantika. Sanjsko čudaška pravljličnost ...« (Jakac 1932: I/26).

¹⁶ »Vse povsod občutek težkega železja.« (Jakac 1932: I/26).

zapiše: »O, strahotno je to mesto, silnejšega še nisem videl doslej. Mesto brez svoje kulture in tradicije, ali vendar je tudi ogromno žarišče brezmejnih življenjskih sil.«¹⁷ Ob primerjavi New Yorka z Dunajem in Parizom poudari njuno domačnost in evropsko romantiko. Spomin ga zanese tudi v rodno in mirno Dolenjsko.¹⁸ Trda (železna) ameriška stvarnost, ki jo Jakac doživlja kot grozo najvišje civilizacije, po njegovem korači proti breznu vesoljnega razpada.¹⁹ Nebotičniki so mu primer jeklenih okostnjakov, ki s svojimi kleščami trgajo človeka iz zemlje. Vprašamo se lahko, ali ni v tem čutiti poveličevanja mirnega življenja v domovini v odnosu do tehnološko in civilizacijsko razvite Amerike, ki ga navdaja s strahom. Pogled z brooklynskega mostu ob odhodu iz New Yorka domov (1930) ga je spodbudil k zapisu: »Prevzet po tej drzni velemestni lepoti sem se sklanjal nad papirjem, da bi si v barvah ohranil spomin na ure v Ameriki.«²⁰ New York je označil kot »umetno pokrajino«, ki mu je v določenem trenutku delovala kot »čudovita ubranost«.²¹ Njegov pogled na New York je bil bolj umirjen kot ob prihodu, v njem je iskal zlasti lepote mesta.

Američani in Amerika

Jakac je že v prvem mesecu bivanja v ZDA ugotavljal napačnost podobe, ki jo je prinesel iz Evrope, kar je bila posledica privzetih ali celo vsiljenih mnenj. Z opazovanjem in drobnimi spoznanji je odkrival pozitivne in negativne strani ameriškega življenja. Amerika mu je bila mlada in zanimiva država, kjer moraš, meni Jakac, vse presojati brez predsodkov, prinesenih od doma. Ugotavlja, da se njen razvoj in tempo življenja razlikujeta od slovenskega.

Večkrat se vpraša: kdo so sploh Američani? Ali so samo potomci nasilnih osvajalcev, obupani pribežniki, izkoreninjeni izseljenci in iskanci novega, ki jih je rodila Evropa?²² Zavedal se je mnogoetnične sestave ameriškega prebivalstva, vendar se ni poglobljajal v to problematiko. Njihovo domovino je označeval kot železno, njih same smatral za velike rodoljube, brezmejne častilce Amerike, ki prezirajo druge dežele.²³ Pri Američanih evropskih korenin opaža, da so pretrgali vezi z rodno zemljo in da s seboj niso prinesli sokov stare kulture. Že samo bežno poslušanje klasične glasbe evropskih mojstrov na radiu je Jakca spomnilo na staro evropsko kulturo, ki je Američani, po njegovem mnenju, ne dosegajo.²⁴

Ugotavlja, da so odprti in vljudni, vendar površni v odnosu do ljudi. Srečanje z

¹⁷ Jakac 1932: I/34.

¹⁸ Jakac 1932: I/40.

¹⁹ Jakac 1932: I/44.

²⁰ Jakac 1932: II/211.

²¹ Jakac 1932: II/212.

²² Jakac 1932: I/117.

²³ Jakac 1932: I/124.

²⁴ Jakac 1932: II/43–44.

njimi mu ne pusti globokega vtisa, resnično doživljanje jim je tuje.²⁵ Slutimo lahko, da so taka razmišljanja posledica Jakčeve občutljivosti za slabe in dobre izkušnje z ljudmi, s katerimi se je srečeval. Dopusča pa izjeme, da tudi v Ameriki srečaš ljudi z »nadpovprečno duševnostjo«, katerih raven dosega le malo Evropejcev.²⁶

Edino resnično Ameriko je slutil v Ameriki staroselcev.²⁷ Z njimi je doživel bežni stik v indijanskem rezervatu v Grand Canyonu in pri Niagarskih slapovih, kjer so prodajali spominke in za turiste plesali ter igrali, vendar je Jakac v njih začutil ponos izumirajočega rdečega naroda.²⁸ Ob pogledu na indijanski totem v Seattlu je spoznal, kako daleč od prave svobode smo »v kozmičnem prostranstvu, ki veže človeka z zemljo in z narodom«. ²⁹ V Chicagu se je Jakac navduševal nad ostanki staroselske kulture in se vpraševal, zakaj se ameriška umetnost ne zgleduje po staroselski.³⁰ Zgrožen je bil nad usodo staroselcev: »Ali ni v rdečih nebotičnikih okamenela kri onih, ki so jih morilski prihajaci s hladno kretnjo izgnali iz njihove prave domovine?«, se vprašuje in izrazi sovrašтво do belega človeka, ki je storil genocid nad njimi.³¹

Čeprav je bil v odnosu do črncev sprva vzvišen, ga je pritegnil njihov odnos do glasbe. Srečal se je s črnskim gledališčem in izrazil pozitiven odnos do črnega človeka. »O, slišim krik črnega človeka, ki ga je do dna razžalila in ponižala strahovlada belega kulturonosca.«³²

Sredi Kalifornije razmišlja o Ameriki. V malodušju (»Temno je v meni«) ga zanese v spominjanje na Evropo. »Evrope se spominjam kot neke čudovito lepe pravljice,« pravi in nadaljuje, da je Amerika železna, roke in pogledi ljudi so hladni kot led, denar jim pomeni vse. »To je Amerika! Demonska in groteskna, kot so asteški kipi krvižej-nih bogov. O, da bi videl v tej uri poslednjo postajo svoje romarske poti!«³³ V San Franciscu je zapisal, da je vzhodna Amerika bolj sodobna, zahodna bolj evropska.³⁴ Vzhodnoameriška mesta³⁵ je označil kot težka, mrzla, železna, zahodnoameriška bolj barvita, mehka in svetleča.

V času bivanja v Washingtonu (D. C.) se je dvignila Jakčeva samozavest sredi denarnih in političnih mogotcev, saj je segel v roke celo državnemu tajniku Davisu. Mnoge je portretiral.³⁶ Odprta so mu bila vrata v tamkajšnjo »society«. Vendar se je

²⁵ Jakac 1932: I/150–151. Tako je npr. v Washingtonu (D. C.) izpostavil mlado Američanko, ob kateri se je srečal »s kulturno Ameriko« (Jakac 1932: II/197).

²⁶ Jakac 1932: I/197.

²⁷ Jakac 1932: I/188.

²⁸ Jakac 1932: II/174–176, II/229–232.

²⁹ Jakac 1932: I/192.

³⁰ Jakac 1932: 115–117.

³¹ Jakac 1932: 114.

³² Jakac 1932: II/198.

³³ Jakac 1932: II/150–151.

³⁴ Jakac 1932: II/8.

³⁵ Izpostavil je Portland – The city of roses (Jakac 1932: I/195).

³⁶ Jakac 1932: II/202. Med drugim je portretiral kongresnika Williama Pittengerja in politika Haralda Knutsona.

obenem vedno bolj vračal v svoj notranji svet, poln čustev in pesmi.³⁷ V Washingtonu (D. C.) je našel potrditev, da je Amerika kontinent neskladij in protislovij. Kot enega od njih navaja odnos do črncev: so svobodni in hkrati preganjani, linčani in zapostavljeni.³⁸

Človek – stroj!

Poseben odnos je imel do delavstva, ki so mu pripadali tudi slovenski izseljenci. Cleveland s svojimi plavži, livarnami, jeklarnami, železniškimi mostovi ga je seznanil z delom ameriškega sveta, ki je bil prežet z bojem, saj je tu, meni Jakac, človek le stroj ...³⁹ Tuljenje tovarniških siren, črn dim, tovarniški ropot in še kaj so kazali na manj privlačni del ZDA. Kljub temu je v času sončnega zahoda in prihajajočem mraku občudoval novo svetlobo, svetlobnih reklam. Skupaj z trinajstletnim bratrancem Benijem, »malim Američanom«, je občudoval prihajajoče ognjeno morje svetlobe nad mestom.⁴⁰ Ko je bil na bežnem izletu v Chicagu, se je peljal mimo chicaške klavnice, ki je zasvojila že Trunka, da ji je posvetil veliko besed (Trunk 1912: 138–141). Trunk z neodklanjajočim opisom njenega delovanja, Jakac jo je videl kot simbol sodobnega življenja, v duhu vodila: ubijaj. (»Ubijaj zemljo, drevo, žival, človeka, pogasi jutranjo in večerno zarjo, zajezi val življenja, ki ima svoj vir v skrivnostnih daljah za obzorji. In ves šum in ropot strojev naj bo samo veličastna pogrebница milijonski smrti.«)⁴¹

Ni čudno, da je v knjigi objavil vrsto risb in pastelov z motivi tovarn in visokih dimnikov z ogromnimi oblaki dima, železnih mostov čez reke, z avtomobili polnih ulic, nadcestnih železnic, vlakovnih kompozicij in ne nazadnje »železnih« nebotičnikov. New York, Cleveland, Chicago in zlasti Pittsburgh, »središče železne industrije v Ameriki«, so bili centri, ki so oblikovali industrijsko in železno podobo ZDA, živečo v železnem ritmu.⁴² K njim je prišel še naftne stolpe v Kaliforniji, te »od nafte mastnih železnih piramid ..., ki srkajo zemlji kri – nafto.«⁴³

Ogledal si je Fordovo tovarno v Detroitu. Kot umetnika ga je jezilo, da v tovarni ni smel filmati, češ da bi to verjetno pokazalo, da Amerika ni nikakršen raj. V tovarni človek preneha biti individuum, je samo suženj, pripomoček oz. stroj ob tekočem traku, ki soustvarja nov stroj, avto ali letalo. Tovarniška sirena mu določa delovni čas, človek je podrejen redu. Jakac je odklanjal tak način dela, v katerem človek izgubi svoj obraz oziroma postane le kolesce v verigi.⁴⁴ Kritiziral je nov delovni pristop, ki je v svojem

³⁷ Jakac 1932: II/206.

³⁸ Jakac 1932: II/200.

³⁹ V mislih je imel zlasti slovenske delavce, ki jih je spoznaval v Clevelandu (Jakac 1932: I/58–60).

⁴⁰ Jakac 1932: I/85.

⁴¹ Jakac 1932: I/121.

⁴² Jakac 1932: I/129–131.

⁴³ Jakac 1932: I/120.

⁴⁴ Jakac 1932: II/224–225.

bistvu v uporabi še danes, hkrati pa pozabil, da je vladala v ZDA gospodarska kriza in da so bili zaposleni še kako zadovoljni, ker so imeli delo.

Jakac je doživel izbruh velike krize v San Franciscu. Zazdelo se mu je, kot da so se zamajali nebotičniki, ki so bili še tik pred tem simbol reda in moči.⁴⁵ Gospodarstvo zlate Amerike, ki ga je malikoval ves svet, se je sesulo. Vzrok? Špekulacije na borzi, kreditno gospodarstvo (»imaginarni denar«), demonski pohlep po denarju in neracionalna poraba so bili po Jakcu vzroki za nastali polom. »Zdaj sem tudi zase zaslutil težke čase,« je zapisal.⁴⁶ Črna je postala tudi usoda njegovega potovanja po Ameriki. Kasneje se dotika posledic krize in ugotavlja, da se spodnji srednji in srednji razred spreminjata v proletarce. Mnogi izgube svojo lastnino, po cestah se gibljejo mase brezposelnih.⁴⁷

Na poti iz sončne Kalifornije proti vzhodu po doživetju sopotnikovega samomora v vlaku zapiše: »O, Amerika, Amerika, ki si do viška prignala načelo o napredku in koristnem uspehu! Kaj je uspeh, kaj je napredek? Konec in višek je človek,« meni Jakac, čeprav mu je ropotajoče kolesje vlaka odgovarjalo: business, business, business. »Vem, vem: spet se bližamo črnemu vzhodu Amerike, mrtvaške Amerike, ki dovršuje usodo sedanjega človeštva. In Amerika je samo otrok Evrope. Mislimo na to!«⁴⁸

Odnos do ameriške umetnosti

Za ameriško umetnost je že v New Yorku zapisal, da nima tradicije in je predmet trgovine, umetnine pa bogati Američani kupujejo v »prezirani Evropi«.⁴⁹ V clevelandskem Narodnem domu se je navduševal nad Peruškovimi barvitimi slikami.⁵⁰ Nič ni nasprotoval, da ga je ameriški tisk v Clevelandu spremljal na njegovi poti in ga predstavljal kot Meštrovičevega⁵¹ rojaka.

V Cleveland Museum of Art si je ogledal razstavo The Ninth Exhibition of Contemporary American Oils. Priznava primernost okolice muzeja in sugestivnost muzejskih prostorov, kamor se zatekajo ljudje »iz sveta civilizacije in domišljave naveličanosti, prepotrebni stika s staro evropsko kulturo.«⁵² Toda, obiskovalci so prišli na

⁴⁵ Jakac 1932: II/56–58.

⁴⁶ Potovanje na ameriški zahod mu je omogočilo mecenstvo dr. Franka Kerna, znanega zdravnika, in portretiranje za denar. Izbruh krize ga je našel na »sredi poti« (Jakac 1932: I/137 in II/57).

⁴⁷ Jakac 1932: II/223.

⁴⁸ Jakac 1932: II/190.

⁴⁹ Jakac 1932: I/42.

⁵⁰ Jakac 1932: I/57. Tudi na poti skozi Yellowstone Park se je ob pogledu na naravo spomnil Peruškovih slik (Jakac 1932: I/150).

⁵¹ Hrvaški kipar Ivan Meštrović (1883–1962). Jakac je v Chicagu občudoval njegove Indijance, ki jih je označil kot največjo kiparsko umetnino v Chicagu, umetniškem središču ZDA. Ob tem je grajal poglede slovenskih izseljencev na to delo, ki so ponavljali odklonilna mnenja drugih. Ponosni bi morali biti, da so se ZDA odločile oddati izdelavo teh kipov Jugoslovanu, je zapisal Jakac (Jakac 1932: I/111–112; Jakac 1932: II/52–53).

⁵² Jakac 1932: I/73.

razstavo ameriške umetnosti. Tudi Jakac se je z radovednim zanimanjem zлил z množico obiskovalcev. Po bežnem prvem ogledu del številnih slikarjev se je večkrat vračal k izhodišču⁵³ in si še le nato oblikoval mnenje o videnem. Razočarala ga je »barvita hladnost« in odsotnost tistega, kar je pričakoval od ameriške umetnosti, tj. izrazito ameriško izraznost kot vplivom ameriškega ozračja in okolja. Pri redkih osebnih in bolj čustvenih ameriških motivih zazna vpliv evropske umetnosti, pri večini ostalih le kopiranje motivov evropskih umetnikov, brez srčne topline in poglobljene občutljivosti, »ki je tuja Američanu«. ⁵⁴ Neskladnost ugotavlja v tehnični dovršenosti slik, vendar brez zelene topline in občutljivosti. Več »Amerike« je zasledil v grafiki z izvirnimi motivi. V celoti je ugotovil preveč epigonsko navezanost na evropsko, zlasti francosko moderno,⁵⁵ in angleško kontinentalno slikarstvo.⁵⁶ To utemelji s spoznanjem: »Ameriški narod še le nastaja, zato še ne najdeš v njegovi kulturi tistih posebnih prvinskih znakov, ki so izraz že tisočletno ustaljene rase.«⁵⁷ Mnogi slikarji niso mogli skriti svojih evropskih korenin.⁵⁸ Med vsemi slikarji je izpostavil Kenta Rockwella, Paula Bougha Travisa⁵⁹ in drznega akvarelista F. N. Wilcoxa,⁶⁰ pravo evropsko občutje pa ga je prevzelo ob sliki Cvetoča breskev Edwarda Brucea. Najštevilnejši motivi so bila tihožitja in cvetlice, pogrešal je portrete. Pravo nasprotje ameriški sodobni umetnosti je našel v starih evropskih mojstrih in kitajski umetnosti, ki jih je videl v muzeju. Ameriški meščanski družbi je očital nagnjenost k dekorativnosti, modnosti, vrednotenju umetniškega dela samo po tržni vrednosti. Tako je npr. odklanjal tihožitja, ki se prilagajajo stanovanjski opremi, ali portrete, ki izražajo dejansko podobo portretiranca, povečevanje zgodovinskega slikarstva (portretiranje znanih osebnosti, družabnih in zgodovinskih dogodkov). Skratka, v ameriškem slikarstvu ni zaznal samonikle ameriške umetnosti. Ob tej priložnosti se je seznanil s clevelandskimi intelektualnimi in umetniškimi krogi, zato je zapisal: »Tako sem še isti večer stopil v ameriški družbo.«⁶¹ Ne videno in tudi ne razloženo od novih znancev, npr. akvarelista Willcoxa, mu ni razblinilo mnenja o ameriški umetnosti, saj pravi: »Človek-umetnik ne more živeti v kovinskem oklepu stvarnega razumarstva.«⁶²

Spoznal je značilnega Američana, Williama Featherja, in jedro njegove življenjske

⁵³ G. Adomeit, G. Beal, Boyd, E. Bruce, S. Clough, A. Fisher, W. Grauer, R. Hollowell, L. Kroll, A. Poole, Ch. Sheller, P. Travis, A. Tucker in drugi.

⁵⁴ Jakac 1932: I/74.

⁵⁵ V ZDA so bili cenjeni Picasso, Matisse, Renoire, Van Dongen, kubisti ... (Jakac 1932: I/77).

⁵⁶ Izpostavi sliko Rondout Bridge Charlesa Rosena.

⁵⁷ Jakac 1932: I/74.

⁵⁸ Npr. Grauer svojih nemških korenin.

⁵⁹ Poznal ga je tudi osebno (Jakac 1932: I/80).

⁶⁰ Njega je celo osebno spoznal (Jakac 1932: I/76).

⁶¹ Jakac 1932: I/73–78. V tem času je spoznal oba lastnika galerije Eastman & Bolten Galleries of Cleveland, irsko kritičarko Grace Kelly, ruskega kiparja Aleksandra Blazysa ... Galerista sta bila pripravljena postaviti razstavo Jakčevih del, ki je bila v omenjeni galeriji na ogled ožjemu krogu ljudi.

⁶² Jakac 1932: I/79.

filozofije, strnjene v misli: »Življenje je podobno računu, ki ga imaš v banki. Več ti izplačajo, kakor si vložil.«⁶³ Za Jakca je bil primer tipičnega Američana, ki je oprezna in premišljena osebnost, zelo previdna v sodbah, hkrati povprečnež in poštenjak v okviru družbenega kodeksa, človek, ki vidi v razvoju higiene in olepševalnih društev napredek kulture, podjetnež, hlepeč po zunanjem uspehu, ki o umetnosti pravi: »Umetnost izvira iz koristnosti. Oblika iz uporabljivosti. Stol je umetniški, če je uporabljev. Ladja je lepa, če je v vseh ozirih tehnično popolna. Ne odklanjam starih mojstrov v muzejih, prav je, da jih skrbno hranimo in spoštujemo, ali predmeti, ki jih uporabljamo vsak dan, zaslužijo isto pažnjo in spoštovanje. Kdor tega ne prizna, ima motne oči ...« Jakac se s tem razmišljanjem ni strinjal. Vprašujem se: ali upravičeno?

Kaj so dale ZDA Jakcu kot umetniku? Po mnenju poznavalcev Jakčevega ustvarjanja je v ZDA postal mnogo bolj stvarjen in je v svojem slikarstvu dosegel največjo stopnjo plastičnosti in natančno izrisujoče risbe (Komelj 1988: 62). Na potovanjih je odkrival znamenitosti in posebnosti ter lepoto tujih dežel. Čeprav sta ga najbolj privlačevala portret in krajina, se ni izognil risbam in slikam vedut velemest, nebotičnikov, mestnih ulic, industrijskih objektov, mostov ... Na drugi strani nastane veliko slik z motivi iz narodnih parkov, ki so ga prav očarali. Ravno v ZDA naj bi odkril nove barvne sestave, npr. skrajno vijoličasto-oranžne, rumene in modre ter strupeno zelene barve. Na izbor naj bi vplivale različne pokrajine, reklamne osvetljave in tudi film, Jakčevi pastelni svinčniki naj bi nekoliko zmehčali strogosti mestnih objektov, npr. nebotičnikov v New Yorku, Clevelandu in Chicagu (Čopič 1988: 103).

Bil je tudi praktičen človek, ki je mnogo potoval in se prilagajal glede tehnike umetniškega izražanja. Znan je bil kot nagel in učinkovit pri svojem delu, naj bo to pri pastelu ali risbah vseh vrst, beležkah s svinčnikom, študijah s črno kredo, ogljem ali retlom. Tako je bil na potovanjih »suhi« pastel mnogo bolj uporaben od »mokrega« olja (Čopič 1988: 101). Dodamo lahko: bežna skica je pri ameriškem Jakcu pogostejša kot izdelana risba. Lovljenje utrinkov, tudi skozi okno brzečega vlaka, mu ni bilo tuje.

V Kaliforniji je po uspešnem slikarskem dnevu zapisal: »Kako rad bi doma pokazal ta čudoviti svet.«⁶⁴

Zelo rad je zahajal v kino v krajih, kjer se je ustavljal. Obiskal je tudi Hollywood in si ogledal filmska prizorišča studiev Fox, United Artists, Metro Goldwyn Mayer.⁶⁵ Delavnost, disciplina pri snemanjih, organiziranost dela in drugačen duh življenja, kot ga je spoznal dotlej v Ameriki, so ga privedli do misli: »Res, filmsko mesto je svet zase.«⁶⁶ V večernem pogovoru so ga je prevzeli duhovitost filmskih ljudi, komuniciranje brez formalizmov, sproščenost in svoboda. »Res, omotično močan je ta svet ...,« je še zapisal.⁶⁷ Filmski svet ga je tako očaral, da si je uredil sobo v Hollywoodu. Veliko je

⁶³ Jakac 1932: I/80–81. W. Feather je bil avtor knjige »100 % Američan«.

⁶⁴ Jakac 1932: II/137.

⁶⁵ Ogled sta mu omogočila Joe Z. List, nekdanji Jože Žnidaršič, kamerman pri Foxu (Jakac 1932: II/60–61).

⁶⁶ Jakac 1932: II/68.

⁶⁷ Jakac 1932: II/68.

portretiral, imel razstavo hollywoodskih portretov, si ogledoval filme, spoznaval igralke in igralce, milijonarje, filmal filmska prizorišča, hodil na izlete v okolico in ogromno fotografiral ... Čutiti je Jakčevo zadovoljstvo, da je na premieri filma sedel v eni od sprednjih vrst,⁶⁸ med samimi izbranci, da je segal v roke veličinam Hollywooda, spregovoril z njimi nekaj besed ali se z njimi spoprijateljil in družil na zabavah in izletih ... Res, v Hollywoodu je Jakca objemal »divji ritem viharnega življenja,« kot je zapisal.⁶⁹ V božičnem času dobi novico o očetovi bolezni, hkrati so znaki velike gospodarske krize postajali vedno bolj vidni, kar se je poznalo tudi pri prodaji njegovih slik. Spoznal je temne strani tamkajšnjega življenja: brezposelnost, finančno propadanje družin, človeške tragedije ... do tiste mere, da vzklikne: »O, kje si tista Amerika, ki o tebi sanjajo v domovini tako idilične sanje.«⁷⁰ Stric iz Pittsburgha mu je finančno omogočil vrnitev na vzhod ZDA. Kar velik del knjige je namenil hollywoodskemu obdobju. V Kaliforniji je preživel štiri mesece.⁷¹

Doživljanje ameriške narave

»Veličastni mir nature [narave!]<« proti hrupu velemest. Ob prvem stiku z ameriško naravo ob jezeru Erie (Ohio) junija 1929 ima Jakac občutek, da se bo prebudil v »domači pokrajini«. Nenehno je bil dojemljiv za liričnost narave, kar je dosegel v stiku z domačo pokrajino (Kornelj 1988: 62). O njej razmišlja tudi v Ameriki. Narava omogoča sožitje rastlin, živali in človeka z »materjo zemljo«, ki daje občutek varnosti, preprostosti, sproščenosti in čistosti.⁷² Na sprehodih je čutil bližino zemlje. Vendar so v naravo prodrle civilizacijske pridobitve, npr. bungalovi, opremljeni z vsemi pridobitvami ameriške civilizacije.⁷³ Zvoke narave motita brnenje letal, motornih čolnov, avtomobilskih motorjev in džez iz radijskih sprejemnikov. Vsa ta mehanizacija sodobne civilizacije odtuja človeka od narave. Odkriva lažnost povezanosti ameriškega vikendaša ali izletnika (Sunday driver) z naravo, saj se obnaša kot meščan, ki je za nekaj trenutkov poprijel za plug in že misli, da je postal kmet.⁷⁴ Edino pravi kmet je odvisen od zemlje, sonca in etičnih sil v sebi. Iz nereda inkvizicijske civilizacije vidi Jakac pot le v religiji in umetnosti. In v primerjavi z rahlo valovito pokrajino Dolenjske so ga

⁶⁸ Gre za film družbe Samuel Goldwyn z naslovom *Condemned* režiserja Ronalda Colmana z Ann Harding v glavni vlogi. Vtis je bil tako močan, da je Jakac obširno obnovil njegovo vsebino (Jakac 1932: II/108–113).

⁶⁹ Jakac 1932: II/113.

⁷⁰ Jakac 1932: II/118.

⁷¹ Od začetka oktobra 1929 do konca januarja 1930.

⁷² Jakac 1932: I/63–64.

⁷³ Električna razsvetljava, telefon, radio, plinski štedilnik, tekoča voda, hladilnik (Jakac 1932: I/64).

⁷⁴ Enako obsoja lažnost športa, ki ga označi kot samoprevaro, saj ne gre za »uživanje svežega zraka« v naravi, ampak za mehanistično izživljanje, polno urnikov, nasvetov, raznih naprav (Jakac 1932: I/64–65).

geometrično popolna in s stroji obdelana ameriška polja motila. Dvomil je, da bi ta polja navdihnili pesnika kot v domovini.⁷⁵ Tudi pridelki so podrejeni zakonu dobička in izgube. Obsoja težnjo, da se polja spremene v tovarno, njegovi pridelki stisnejo v konzerve, spozna, da otroci le redko vidijo konja in kravo. Obsoja racionalizacijo in avtomatizacijo ameriškega življenja, ki so se mu prilagodili tudi ameriški Slovenci, zlasti ženske. Skratka, ameriške farme so po Jakcu le oddaljeni del velemesta.⁷⁶

Njegov odnos do narave je tesno povezan z njegovim slikarstvom. Po svetu je hodil s svojim mestom (Novim mestom) in pokrajino (Dolenjsko) v srcu.⁷⁷ Tako pastelne pokrajine ZDA zavzemajo svoje mesto v njegovem opusu. Veliko pokrajin ima tudi kvalitetno jedro, čeprav nihajóče v kvaliteti (Čopič 1988: 102). Z vidika zgodovinarja me zanimajo zlasti kot dokumenti časa in Jakčevega pogleda na svet okrog njega. Zato se lahko vprašamo, kaj je vodilo Jakca, da je naslikal npr. jeklarno v Newbourghu v Clevelandu? Umetniška inspiracija ali želja po dokumentiranju industrijskega objekta? Ali ga je industrijski svet inspiriral?

Navduševal se je nad narodnimi parki, mestnimi parki, npr. v San Franciscu. Vse je skušal ujeti na filmski trak, fotografijo, s skicami in slikanjem. Zavedal se je kratkosti svojega bivanja v ZDA in bežnosti ujetih trenutkov v slikah. Večkrat zapiše, da bi potreboval mesece, če bi hotel obdelati vse slike »srečevanj z naravo«.⁷⁸

Okamenelost divje narave v okolici Palm Springsa v južni Kaliforniji ga je prevzela in hkrati navdala s tesnobo in praznoto. Vprašal se je: »Kako čudno neki žive ljudje na tej zemlji.«⁷⁹ Vendar se mu je kraljestvo grebenov Sierre Nevade vtisnilo globoko v spomin.⁸⁰

Nadvse sta ga prevzela Grand Canyon v Arizoni, Colorado River ... Bili so zimski dnevi konec januarja 1929. Tu je zaslutil vso barvno razkošje tega sveta.⁸¹ Tu je doživel, kot je zapisal, »najvišjo uro razodetja, ko sta se v meni slikar in človek prelila v eno«.⁸²

In odnos do turizma? Označil ga je kot prodajo narave za denar.⁸³ Kot skoraj vsi turisti na obisku v ZDA, si je tudi Jakac ogledal znamenite Niagarske slapove, nad katerimi je bil navdušen zaradi kipenja vode in neverjetnega razkošja barv ob njem. »Bila je simfonija, iz katere je donela vsa brezmejna dinamika ameriškega kontinenta,« je zapisal Jakac.⁸⁴ Slikal in filmal je ta čudež narave.

⁷⁵ Edina izjema je bil pesnik Walt Whitman (Jakac 1932: I/79–80). Kasneje, ko se z vlakom pelje proti zahodu države, občuduje lepo obdelana polja (Jakac 1932: I/138).

⁷⁶ Jakac 1932: I/66–67.

⁷⁷ »Zemlja, zemlja domača, kako te ljubim,« je zapisal ob enem od številnih spominjanj na domovino (Jakac 1932: II/189).

⁷⁸ Jakac 1932: II/37.

⁷⁹ Jakac 1932: II/145–146.

⁸⁰ Jakac 1932: II/150.

⁸¹ Jakac 1932: II/173.

⁸² Jakac 1932: II/184.

⁸³ Jakac 1932: II/32.

⁸⁴ Jakac 1932: II/227.

Vrnitev

»Kje sem? Zbudil sem se iz sanjskega filma spominov dolgih, dolgih mesecev,« je zapisal ob odhodu iz New Yorka, mesta, ki je predstavljalo ameriško civilizacijo in mogočen ritem ameriškega življenja, kot ga je predstavljala narava v kanjonih ali Niagarskih slapovih.⁸⁵

Nedvomno sta bila Novo mesto in Dolenjska njegov svet, kamor se je vedno vračal iz tujih krajev in tako tudi iz ZDA. Rodna Dolenjska mu je bila mali slovenski svet in bolj po meri kot Amerika. Iz njegove knjige lahko razberemo, da se je ZDA kar nekoliko bal. Vsaj na začetku. Ko se vrača iz Kalifornije, ugotavlja, da je vse bliže domu, vendar ga vznemirja občutek, da ni naredil vsega, kar si je zastavil. Ni še čutil notranjega zadovoljstva. Tudi denarnega ne. Kako se bo vrnil? Tudi dovoljenje za bivanje v ZDA se mu izteka, piše 25. januarja 1930.⁸⁶ Ob slutnji vrnitve razmišlja, da mu je dala Amerika kopico slik in izkušnje in sklene: »Nekoliko točneje poznam svet in ljudi.«⁸⁷

Na krovu Vulcanie, s katero se je spomladi 1931 vračal v domovino, se je zavedal zavezanosti slovenstvu. Odvrčal se je od »zapadnjaštva«, ki ga označuje za sodobno bolezen, in zapiše: »... mi ne potrebujemo američanstva, mi ne potrebujemo babilonskih stolpov velemestne civilizacije, ne v življenju, ne v umetnosti.«⁸⁸ Zato konča: »Delaj, oblikuj samo iz sebe, to je edina zapoved, ki drži za vse čase. In če mi je Amerika sama ta spoznanja odkrila, poglobila in utrdila, mislim, da sem izpolnil skriti namen svojega potovanja po rdeči zemlji.«

SKLEP

Podrobnejši popis svoje poti in doživljanja Amerike Jakac konča s 1. februarjem 1930. Nadaljnje bivanje v ZDA strne na dvainštiridesetih straneh, kar predstavlja le 9,5 % celotnega objavljenega teksta. V delu večkrat omeni, da piše dnevnik in da se tudi vsebinsko bogati objavljeni deli, npr. zapisi iz hollywoodskega obdobja, berejo bolj kot dnevniški zapisi. Časovno sledimo Jakčevi poti od 17. aprila 1929, ko pluje na Vulcanii po Jadranu, do datumsko neopredeljene vrnitve na isti ladji sredi leta 1931.⁸⁹ Glavna

⁸⁵ Jakac 1932: II/234.

⁸⁶ Jakac 1932: II/165–166.

⁸⁷ Jakac 1932: II/192.

⁸⁸ Jakac 1932: II/237.

⁸⁹ Izjemi sta kratka uvodnika v prvem delu knjige, kjer najprej izpostavi utrinek iz Novega mesta, datiran »jesen 1931«, in iz Novega mesta, datiran »aprila 1929«.

poglavja so: Na Vulcaniji,⁹⁰ Srečanje z Novim svetom,⁹¹ Preko Divjega zapada,⁹² Ob Tihem oceanu,⁹³ Rdeči molk,⁹⁴ V ritmu Amerike.⁹⁵

Kakšni so bili odmevi na njegovo ameriško slikarstvo in knjigo v domovini? Del svojega opusa z naslovom »Amerika« je razstavil v Ljubljani (Jakopičev paviljon v Ljubljani, 27. 9. – 20. 10. 1931). Razstavil je pastele (v večini), risbe, portretne risbe, grafike, »in nekaj domačih motivov«. Ob razstavi je izšel katalog. Jakac je slike razdelil na 12 skupin.⁹⁶

Mnogi Jakca označujejo kot kronista in zapisovalca utripa časa, dovršenega formalista v barvi in linearnem izražanju (Dobida 1933: 175). Njegove risbe in pasteli, nastali že v Afriki (1925, 1928) in Združenih državah Amerike, kažejo stvarne opise dogajanj, vendar na sintezi njegovih zgodnjih impresionističnih izhodišč in dognane ekspresivnosti (Sedej 1988: 94). Odnos sodobnikov, npr. Frana Šijanca, Borisa Orla

⁹⁰ Podpoglavje: *Na Vulcaniji* (Jadran – 17. aprila 1929; Jonsko morje – 18. aprila 1929; Gibraltar – 22. aprila 1929; Atlantski ocean – 24. aprila 1929; Atlantik – 27. aprila 1929; Atlantik – 29. aprila 1929).

⁹¹ Podpoglavja: *New York City* (1. maja 1929; New York, Broadway – 2. maja 1929; 4. maja 1929), *New York Central Railroad* (5. maja 1929), *Cleveland, Ohio* (6. maja 1929; Madison, Ohio – v juniju 1929; Cleveland – v juniju 1929; Cleveland – v juliju 1929), *Chicago* (22. julija 1929), *Pittsburgh* (v avgustu 1929).

⁹² Podpoglavja: *Northern Pacific Rail Road* (Chicago, St. Paul, Yellowstone N. P. – 4. septembra 1929; 5. septembra 1929; Montana), *Yellowstone National Park* (Three Forks, Gallatin Gateway – 6. septembra 1929; Yellowstone Lake – 7. septembra 1929; Canyon Lodges – 8. septembra 1929; 9. septembra 1929; Mammoth Lodges – 10. septembra 1929; Gallatin Gateway – 13. septembra 1929; Butte, Montana – 14. septembra 1929), *Seattle* (15. septembra 1929; 17. septembra 1929), *Tacoma* (22. septembra 1929), *Portland* (24. septembra 1929; 29. septembra 1929; 31. septembra 1929), *Southern Pacific Rail Road* (1. oktobra 1929).

⁹³ Podpoglavja: *San Francisco* (2. oktobra 1929; 3. oktobra 1929; 6. oktobra 1929; 8. oktobra 1929; 10. oktobra 1929), *Monterey* (Pacific Grove – 13. oktobra 1929; 18. oktobra 1929; San Francisco, Los Angeles – 30. oktobra 1929; 24. oktobra 1929), *Hollywood* (Los Angeles – 31. oktobra 1929; 10. oktobra 1929; 15. novembra 1929; 16. novembra 1929; San Fernando Mission – 17. novembra 1929; 25. novembra 1929; 2. decembra 1929; Mojave Desert – 9. decembra 1929; v decembru 1929; Signal Hill – 22. decembra 1929; 23. decembra 1929; 24. decembra 1929; Hollywood – 29. decembra 1929; Hollywood – 30. decembra 1929; Hollywood – 31. decembra 1929; Fontana, Calif. – na novega leta dan 1939; Fontana Calif. – 2. januarja 1930; Fontana Calif. – 3. januarja 1930; Fontana, Calif. – 4. januarja 1930; Hollywood – na Svetih treh kraljev dan 1930; Hollywood – 8. januarja 1930; Palm Sprins – 9. januarja 1930; Palm Springs – 10. januarja 1930; Fontana – 11. januarja 1930; Hollywood – 13. januarja 1930; Hollywood – 21. januarja 1930; Hollywood – 24. januarja 1930).

⁹⁴ Podpoglavja: *Santa Fe Pacific R. Road* (25. januarja 1930; Arizona – 26. januarja 1930), *Grand Canyon, Arizona* (Bright Angel Lodge – 26. januarja 1930; Grand Canyon, Arizona – 27. januarja 1930; Grand Canyon, Arizona – 28. januarja 1930; Grand Canyon, Arizona – 29. januarja 1930; Arizona – 30. januarja 1930; New Mexico, Colorado – 31. januarja 1930; Kansas – 31. januarja 1930; Kansas – 31. januarja 1930).

⁹⁵ 1930–1931.

⁹⁶ Tja grede, New York, Niagara, Washington (D. C.), Pittsburgh (Pa.), Yellowstone Nat. Park, Portland (Oregon), San Francisco (Ca.), Monterey (Ca.), Hollywood (Južna Kalifornija), Grand Canyon (Arizona) in Nazaj grede (*Zbornik za umetnostno zgodovino*, XIII/1935, str. 134).

in Rajka Ložarja, do Jakčeve ameriške ustvarjalnosti je bil bolj kritičen. Šijanec in Orel mu priznavata tehnično izurjenost, Šijanec mu očita omedlnost, dekorativnost in »pêle-mêle« (Šijanec 1930: 415–416), Orel ne najde nobenega napredka v njegovem slikanju (Orel 1930: 284–285). Ložar pohvali njegovo geografsko in etnološko poučno postavitev slik iz ZDA v Jakopičevem paviljonu (1931), očita pa mu koketiranje s publiko⁹⁷ in mu svetuje, naj se vrne k svojemu slikarstvu iz leta 1920 in kasnejših let.⁹⁸ Skratka, do razstavljenih del je imel odklonilno stališče in mu je svetoval: »Ti, ki se vedno trudiš, da bi Tvoja dela čimbolj ugajala ljudem, pusti že vendar to prazno početje in prični ustvarjati taka, ki jih publikum ne bo več povohal. Še vedno v zgodovini je publikum umetnika ubil« (Ložar 1931: 435–436).

Kasnejši poznavalci umetnosti so našli tudi kaj dobrega, npr. Špelca Čopič, ki je v njegovem ameriškem opusu našla tudi kvalitetno jedro (Čopič 1988: 102). Zgodnji Jakčev biograf Karel Dobida ga v mladih letih označi kot polnega zdravja in življenjske sile, prirojene čustvenosti, muzikalnega občutja in pesniške navdahnjenosti in težko dojemljivega za tuje vzore. Svet je doživljal čutno.⁹⁹ Zlasti potovanja naj bi mu zbi-strila pogled, obogatila duha in izurila roko, kar je vodilo k natančnejšemu podajanju življenja (Dobida 1950: VI–VIII). Ko beremo njegova ameriška razmišljanja, občasno zasledimo vsa naštetá Jakčeva odzivanja na svet okrog njega.¹⁰⁰

Že konec leta 1929 Miran Jarc v reviji *Ilustracija* napove tako njegovo razstavo v Jakopičevem paviljonu v Ljubljani kot izid knjige, če bo Jakcu uspelo urediti »dnevnik s potovanja« in »daljša poročila« iz ZDA. Za pokušino je objavil »poročilo«, ki mu ga je poslal iz Pittsburga, datirano s 14. avgustom 1929. Zelo malo se ujema z objavljenim tekstom v kasnejši knjigi, ostala, splošna razmišljanja pa zasledimo drugod v knjigi (Jarc 1929: 398–399). V poročilu o knjigi je umetnostni zgodovinar France Stelè izpostavil nazornost vsebine, čeprav delo ni sistematično, ni študija o ZDA in je predvsem osebna knjiga. V slogu se čuti Jarčev vpliv. Kot taka izpostavlja Jakčevo iskanje samega sebe, kar mu, po Steletu, ni uspelo. Svoje osebne drame s potjo po ZDA ni rešil. Poročevalec poudarja Jakčevo pragmatičnost in deklamatoričnost, ki je že moteča in neprepričljiva. Najboljši je v opisih narave, izseljencev in stikov s posamezniki. V razmerju do podobne literature uvršča Jakčev potopis med osebno izpoved in izrazito slovensko. »Oprema knjige je neoporečna,« konča svojo oceno (Stelè 1933: 266–268).

DODATEK

Velika izpovedna moč Jakčeve knjige je slikovno gradivo, ki ga je sam izbral, kar pomeni avtorski delež, ki bogati pisni del. Zato objavljam seznam slikovnega

⁹⁷ Razstava je bila zelo obiskana in prodal je skoraj polovico razstavljenih ameriških slik.

⁹⁸ Več o Jakčevih mladih letih (Komelj 2000).

⁹⁹ Njegovo slikarstvo s potovanj po Afriki in ZDA označujejo tudi kot lirični realizem.

¹⁰⁰ Izjemno dojemljiv je bil za zasanjanost in melanholijo, človeško samoto, bolečino in hrepenenje ... z neomajno vero v umetnost (Komelj 2004: 325).

gradiva, kjer je za tekočo številko naveden motiv, približni ali točni datum nastanka (ali prazno okence, ko se ni dalo ugotoviti nastanka) in mesto v knjigi (prva ali druga knjiga in stran).

	MOTIV	DATUM	STRAN
1	Nočni New York z mojega okna, barvni pastel	1929	I/2
2	Na poti v ZDA (parnik na Atlantiku)		I/5
3	Vulcanija v spremstvu delfinov, Jadran	17.4.1929	I/9
4	Na palubi, Jonsko morje	18.4.1929	I/10
5	Proti Kefaliji	18.4.1929	I/11
6	Profesor iz Osake, Gibraltar (portret)	22.4.1929	I/14
7	Atlantik, viharo morje, na palubi	24.4.1929	I/16
8	New York ponoči, pastel		I/16-17
9	Sredi Atlantika, pastel	april 1929	I/16-17
10	Jutro v Patrasu, pastel	april 1929	I/16-17
11	Atlantik, Grkinja–Špartanka (portret)	april 1929	I/21
12	Pogled z ladje na New York	1.5.1929	I/25
13	Portret ženske z Ellis Islanda	1.5.1929	I/32
14	Cleveland, Ohio, pastel		I/32-33
15	Manhattan in Brooklynski most, pastel		I/32-33
16	Na krovu Vulcanije, pastel	april 1929	I/32-33
17	New York, Broadway	2.5.1929	I/33
18	Newyorška ulica	2.5.1929	I/38
19	Pogled na Manhattan	4.5.1929	I/39
20	Železniški tiri v pokrajini	5.5.1929	I/45
21	Newyorško predmestje; »Visoke hiše ... dušeče ulice ...«	5.5.1929	I/49
22	Cleveland, Public Square, govornik med ljudmi ...	6.5.1929	I/50
23	Cleveland: ulični detajl	6.5.1929	I/60
24	Madison, Ohio, bungalow ob jezeru Erie	junij 1929	I/61
25	Cleveland, Ohio, pastel	junij 1929	I/64-65
26	Delavska naselbina, pastel	junij 1929	I/64-65
27	Jezero Erie pri Madison, Ohio, pastel	junij 1929	I/64-65
28	Jezero Erie pri Clevelandu, pastel	junij 1929	I/64-65
29	Ob ognju na obali jezera Erie	junij 1929	I/70
30	Cleveland Múseum of Art	junij 1929	I/71
31	Jeklarne v Newburghu, pastel	junij 1929	I/80-81
32	Cleveland, Ohio, pastel	junij 1929	I/80-81
33	Veliki most preko Cuyahoga River, pastel	junij 1929	I/80-81
34	Portret Litvanke (?)	junij 1929	I/82
35	Cleveland: tovarniški dimniki z mostom čez Cuyahoge River	julij 1929	I/83
36	Cleveland: ognjeviti ples črncev v črnih hlačah in rdečih jopičih	julij 1929	I/93
37	Cleveland: pogled na tovarniški objekt	julij 1929	I/95
38	Cleveland: garaža na koncu vrta...	julij 1929	I/97

	MOTIV	DATUM	STRAN
39	Cleveland: mravljišče ljudi in avtomobilov ...	julij 1929	I/101
40	Chicago	22. julij 1929	I/105
41	<i>Pittsburgh, Pa., risba</i>	1930	I/112-113
42	<i>Boulevard ob jezeru Erie, pastel</i>		I/112-113
43	<i>Old Bridge v Clevelandu, pastel</i>		I/112-113
44	Pittsburgh: pogled s stričevega balkona na morje hiš	avgust 1929	I/123
45	Pittsburgh: most	avgust 1929	I/125
46	Pittsburgh: Pennsylvania Rail Road Bridge	avgust 1929	I/129
47	Moški portret	avgust 1929	I/132
48	Northern Pacific Rail Road: tiri	4. 9.1929	I/135
49	Montana: čreda krav na pašniku brez pastirja	5.9.1929	I/141
50	Yellowstone National Park: gejzirji	6.9.1929	I/142
51	<i>Pittsburgh, Pa., risba</i>		I/144-145
52	<i>Old Faithful Gayser v Yellowstone N. P., pastel</i>	6.9.1912	I/144-145
53	<i>Terase vročih vrelcev v Yellowstone N. P., pastel</i>	6.9.1929	I/144-145
54	Osvetljeni gejzir ponoči	6.9.1929	I/147
55	Gejzir v zimskem jutru	7.9.1929	I/148
56	Yellowstone: » ... gledam na ubrano, spokojno jezersko gladino.«	7.9.1929	I/151
57	Inspiration Point: slap Great Fall of the Yellowstone	8.9.1929	I/152
58	Gejzir	9.9.1929	I/157
59	Mammoth Lodges: slikovata pokrajina z zasneženimi gorami	9.9.1929	I/158
60	<i>Veliki kanjon v Yellowstone N. P., pastel</i>	10.9.1929	I/160-161
61	<i>Columbia River z Mount Hoodom, pastel</i>		I/160-161
62	<i>Mammoth Hot Springs Terraces v Yellowstone N. P., pastel</i>		I/160-162
63	Butte, Montana: »Vozimo se po skaloviti, puščobni deželi.«	14.9.1929	I/168
64	Seattle: ob zalivu	15.9.1929	I/172
65	Pokrajina Green River Falls	17.9.1929	I/181
66	Seattle: pristanišče s stavbo magistrata v ozadju	17.9.1929	I/190
67	Štori ogromnih dreves s hišo		I/191
68	<i>Ugasli gejzir v Yellowstone N. P., pastel</i>		I/192-193
69	Columbia River Highway, Oregon, pastel		I/192-193
70	<i>Veliki most čez Columbio River pri Portlandu, pastel</i>		I/192-193
71	Še enkrat most čez Columbio pri Portlandu (od daleč)	24.9.1929	I/194
72	Slap Multhnomah	29.9.1929	I/200
73	Oregon City: Crown Willamette Paper Comp. (?)	31.9.1929	I/201
74	Southern Pacific Rail Road: tiri	1.10.1929	I/202
75	»Mašinista sta stala na lokomotivi v svetlih oblekah ...«	1.10.1929	I/204
76			
77	<i>Grand Canyon v Arizoni, barvni pastel</i>		II/2
78	Ameriška celina, nebotačnik (vzhod), indijanski steber (zahod)	2.10.1929	II/7
79	San Francisco	3.10.1929	II/9
80	San Francisco	3.10.1929	II/12

Združene države Amerike v očeh slovenskega slikarja Božidarja Jakca (1929–1931)

	MOTIV	DATUM	STRAN
81	San Francisco: »Slovenski hrib«	3.10.1929	II/13
82	San Francisco: cesta na »Slovenski hrib« (?)	6.10.1929	II/17
83	San Francisco: »Slovenski hrib« (?)	8. 10. 929	II/19
84	Ulica San Francisca	10.10.1929	II/25
85	V bližino Golden Gate: pogled na morje	10.10.1929	II/27
86	Obala Pacifika	10.10.1929	II/29
87	Monterey, Pacific Grove: ob obali	13.10.1929	II/31
88	<i>Obala Tihega oceana na Montereyu, Kalif., pastel</i>		II/32-33
89	<i>San Francisco s »Slovenskega hriba«, pastel</i>		II/32-33
90	<i>Večer ob Tihem oceanu (Monterey), pastel</i>		II/32-33
91	<i>Sipine na Montereyu, pastel</i>		II/32-33
92	» ... skrivencena drevesa ...« na obali	13.10.1929	II/37
93	» ... v samoti ob vetrovnem bučanju Pacifika ...«	18.10.1929	II/38
94	» ... dve visoki cipresi, ki sta se v svojih košatih vrhovih objemali ...«	18.10.1929	II/45
95	Na poti San Francisco–Los Angeles: »Tihotno plavajo galebi ...«	30.10.1929	II/46
96	Detajl stopnišča s stavbami v ozadju (Univerza Berkeley?)	30.10.1929	II/54
97	Wallstreet Crasch	24.10.1929	II/55
98	Na palubi parnika: »Zaprl sem dnevnik in šel na krov.«	24.10.1929	II/58
99	Los Angeles: »Vernih duš dan.«	31.10.1929	II/59
100	Vtis iz L. A.	31.10.1929	II/62
101	Hollywood: Filmski studio	31.10.1929	II/63
102	<i>Montereyske ciprese, pastel</i>		II/64-65
103	<i>Na polotoku Monterey, pastel</i>		II/64-65
104	<i>Zalla Zarana, risba</i>		II/64-65
105	<i>Dolores del Rio, risba</i>		II/64-65
106	<i>William Haines, risba</i>		II/64-65
107	<i>Joe Z. List, risba</i>		II/64-65
108	Ples španskih (?) plesalk	31.10.1929	II/68
109	Hollywood Boulevard	16.11.1929	II/81
110	James Shields	16.11.1929	II/87
111	Naftno polje Santa Fe Hills	17.11.1929	II/88
112	Naftni stolpi	17.11.1929	II/90
113	»Nežno obseva luč dekliški obraz ...«	2.12.1929	II/96
114	<i>Sierra Nevada pri Fontani, pastel</i>		II/96-97
115	<i>Slovenska farma v južni Kaliforniji, pastel</i>		II/96-97
116	<i>Oranžne farme v Fontani, južna Kalifornija, pastel</i>		II/96-97
117	Mojava Desert	9.12.1929	II/97
118	Pasadena: snemanje filma v parku Dutch Garden	dec. 1929	II/100
119	Filmski snemalec	dec. 1929	II/104
120	Mehikanec	dec. 1929	II/107
121	Premiera filma R. Colmana Prekleti	dec. 1929	II/108
122	Pod palmami ...	dec. 1929	II/115

	MOTIV	DATUM	STRAN
123	»Avtomobili brne venomer z istim refrenom ...«	dec. 1929	II/116
124	»Samoten romam po Hollywood Boulevardu od palme do palme ...«	dec. 1929	II/1119
125	Signal Hill: naftno polje	22.12.1929	II/120
126	Signal Hill: rezervoarji nafte	22.12.1929	II/121
127	Mehiško-španski milje	23.12.1929	II/122
128	Na hribu nad Hollywoodom: španski domovi s kolonadami	29-12-1929	II/127
129	<i>Jaqua Tree v južni Kalifornijski pustinji, pastel</i>		II/128-129
130	<i>Vinogradi v južni kaliforniji, pastel</i>		II/128-129
131	<i>Zasnežena Sierra Nevada, pastel</i>		II/128-129
132	»Temne silhuetе evkaliptov so se nejasno premikale ...«	31.12.1929	II/131
133	Fontana	1.1.1930	II/132
134	Fontana: na cesti (San Bernardino)	1.1.1930	II/134
135	Fontana: »Sredi neizmerne planjave ...«	2.1.1930	II/135
136	»Mala Mehikanka«	3.1.1930	II/136
137	Fontana: »Ozemlje je poraščeno s puščavsko travo, s kaktusi ...«	3.1.1930	II/137
138	Dve palmi	8.1.1930	II/141
139	V Palm Springs	9.1.1930	II/142
140	<i>Palm Springs v južni Kaliforniji, pastel</i>		II/144-145
141	<i>Mojave puščava, pastel</i>		II/144-145
142	<i>Grand Canyon pozimi, Arizona</i>		II/144-145
143	Kvartopirec s kavbojskim klobukom	9.1.1930	II/146
144	»Joshua« kaktusi	10.1.1930	II/147
145	»Pozdravljen Pacifik, Bog vedi, če te bom še kdaj videl ...«	24.1.1930	II/161
146	Santa Fe Pacific Tail Road: pokrajina	25.1.1930	II/165
147	Na vlaku: » ... groteskne oblike valovitega ozemlja ...«	25.1.1930	II/167
148	Arizona: » ... vidim neverjetno ... pokrajino ... s koničastimi gorami ...«	26.1.1930	II/168
149	Grand Canyon	26.1.1930	II/170
150	Grand Canyon v mračnem dnevu, pastel		II/176-177
151	Zimski dan nad Grand Canyonom, pastel		II/176-177
152	Jutro v Grand Canyonu, pastel		II/176-177
153	Indijanca s perjanicama pri plesu	27.1.1930	II/177
154	Grand Canyon: Sivi tempelj	28.1.1930	II/178
155	Polivinka (Metulj)	28.1.1930	II/182
156	»Canyon je bil temno vijoličast.«	29.1.1930	II/183
157	» ... sem tu doživel najvišje ure razodetja ...«	29.1.1930	II/184
158	Arizona: » ... samote ravnine ...«	30.1.1930	II/185
159	New Mexico: »Na obzorju skalnat gorski greben ...«		II/186
160	Mexico: »Hiše v samotni globeli...«		II/187
161	Colorado: » ... brezbrežne planjave ...«	31.1.1930	II/188
162	<i>Cleveland, Ohio, pastel</i>		II/192-193
163	<i>Američanka, risba</i>		II/192-193

	MOTIV	DATUM	STRAN
164	<i>Prof. dr. Garnett, risba</i>		II/192-193
165	<i>Anton Grdina, pastel</i>		II/192-193
166	<i>Kongresman Harald Knutson, olje</i>		II/192-193
167	Cleveland: pogled na cesto s fantom v ospredju	1930-31	II/195
168	Avenija, pokrita s krošnjami dreves ...	1930-31	II/201
169	Nemirna narava	1930-31	II/203
170	Washington: v parku	1930-31	II/206
171	Kapitol	1930-31	II/207
172	<i>Vrelci nafte Signal Hill pri Los Angelesu, pastel</i>		II/208-209
173	<i>Železna ruda, pastel</i>		II/208-209
174	<i>New York z brooklynskega mostu</i>		II/208-209
175	<i>Iz CentralParka v New Yorku, pastel</i>		II/208-209
176	Detajl poslovne stavbe	1930-31	II/209
177	Brooklynski most	1930-31	II/211
178	Pod mostom Manhattan	1930-31	II/212
179	Brooklynski most	1930-31	II/213
180	Pittsburgh: detajl z ulice	1930-31	II/221
181	Detroit: tovarna	1930-31	II/222
182	<i>Niagarski slapovi, pastel</i>		II/224-225
183	<i>Pod slapovi Niagare, pastel</i>		II/224-225
184	<i>Great Falls v Virginiji</i>		II/224-225
185	Detroit: most	1930-31	II/225
186	Niagarski slapovi	1930-31	II/226
187	Niagarski slapovi	1930-31	II/228
188	Portret Indijanca	1930-31	II/231
189	Pogled na New York z Empire State Buildinga	1930-31	II/233
190	Pogled z okna hotelske sobe na newyorško ulico	1930-31	II/235
191	Na krovu Vulcanije	1931	II/236
192	Idila domovine	1931	II/237

LITERATURA

- Brežnik, Pavel. 1930. *V senci nebotičnikov*. Ljubljana: Vodnikova družba v Ljubljani.
- Brežnik, Pavel. 1931. *U senci oblakodera*. Beograd: Privrednik.
- Čopič, Špelca. 1988. *Jakčeva pastelna krajina. Jakčev dom v Novem mestu. Umetnostna zbirka podarjenih Jakčevih del v Dolenjskem muzeju*. Novo mesto: Dolenjski muzej.
- Füster, Anton. 1998. *Izbrani spisi*. Četrta knjiga. Prevedel Frane Jerman. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze.
- Dobida, Karel. 1950. *Božidar Jakac. Grafika*. Ljubljana: Moderna galerija.

- Drnovšek, Marjan. 1989. Odmevnost Trunkove knjige 'Amerika in Amerikanci' v letih 1912–1913. *Zgodovinski časopis*, let. 43, št. 4.
- Drnovšek, Marjan. 1998. *Usodna privlačnost Amerike. Pričevanja izseljencev o prvih stikih z novim svetom*. Ljubljana: Nova revija (Zbirka Korenine).
- Drnovšek, Marjan. 1999. Slovenski izseljenci na pragu Amerike. *Kronika*, let. 47, št. 1–2.
- Drnovšek, Marjan. 2000. Baragov odnos do staroselske civilizacije in kulture v Ameriki. *Baragov simpozij v Rimu*. Celje: Mohorjeva družba.
- Drnovšek, Marjan. 2001. Potovanja k ameriškim Slovincem. *Melikov zbornik*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Klemenčič, Matjaž. 1999. *Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike ter zgodovina slovenskih naselbin v Leadvillu, Koloradu in v San Franciscu, Kalifornija*. Celovec – Ljubljana – Dunaj: Mohorjeva založba.
- Komelj, Milček. 1988. Vodnik po Jakčevem domu. *Jakčev dom v Novem mestu. Umetnostna zbirka podarjenih Jakčevih del v Dolenjskem muzeju*. Novo mesto: Dolenjski muzej.
- Kristan, Anton. 1928. *V Ameriko in po Ameriki*. Ljubljana: Zadržna založba.
- Lah, Andrijan. 1999. *Vse strani sveta. Slovensko potopisje od Knobleharja do naših dni*. Ljubljana: Založba Rokus.
- Melik, Anton. 1956. *Amerika in ameriška Slovenija. Popotni zapiski*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Mišković, Veselin & Šumi, Irena (ur.). 1992. 12. oktober 1492–1992. *Razstava americane v Narodni in univerzitetni knjižnici*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
- Sedej, Ivan. 1988. Božidar Jakac med tradicijo in moderno umetnostjo. *Jakčev dom v Novem mestu. Umetnostna zbirka podarjenih Jakčevih del v Dolenjskem muzeju*. Novo mesto: Dolenjski muzej.
- Shiffman, Dan. 2005. *Korenine multikulturalizma. Delo Louisa Adamiča*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Škerlj, Božo. 1952. *Neznana Amerika*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Šmitek, Zmago. 1986. *Klic daljnih svetov. Slovenci in neevropske kulture*. Ljubljana: Založba Borec.
- Šmitek, Zmago. 1988. *Poti do obzorja. Antologija slovenskega potopisa z neevropsko tematiko*. Ljubljana: Založba Borec.
- Šmitek, Zmago. 1995. *Srečevanja z drugačnostjo. Slovenska izkustva eksotike*. Radovljica: Didakta.
- Trunk, Jurij. 1912. *Amerika in Amerikanci*. Celovec: Samozaložba.
- Zorman, Ivan. 1938. *Iz Novega sveta*. Cleveland, Ohio: Ameriška domovina.
- Žitnik, Janja & Glušič, Helga. 1999. *Slovenska izseljenska književnost 2, Severna Amerika*. Ljubljana: Založba ZRC, Založba Rokus.

SUMMARY

THE UNITED STATES OF AMERICA IN THE EYES OF SLOVENE PAINTER
BOŽIDAR JAKAC (1929-1931)

Marjan Drnovšek

*For the last two centuries, the United States of America have been provoking interest with their presence in the world and with their unlikeness. Many Slovene travellers have visited them and reported about the States through books, among those Božidar Jakac with the book *Odmevi rdeče zemlje*, which the poet and Jakac's friend Miran Jarc prepared from his letters. The work was published in 1932. It is placed in the group of travelogue books that were published on Slovene market in the 20s and 30s of the 20th century, that is, just before, during and after the world economic crisis. Let me here mention the works: by the politician and publicist Anton Kristan *V Ameriko in po Ameriki* (1928), translator and publicist Anton Brežnik *V senci nebotičnikov* (1930), and electrical engineer and chess player Milan Vidmar *Med Evropo in Ameriko* (1937).*

*Božidar Jakac travelled round the United States from the spring 1929 to the summer 1931. As an artist, he perceived and took perspectives upon them through the eyes of an artist, painter, photographer and filmmaker; least but not last as a note-keeper where Miran Jarc also influenced his emotiveness of experiencing and written evidencing. However, assertions about America, its people, nature, art, immigrants, social and political order and other, are Jakac's. They are subjective views, often stereotypic and many times accepting and refusing in almost the same breath novelties, diversity, tempo of life, American civilisation, achievements and similar. Therefore, we are not surprised Louis Adamič responded to those views and Josip Vidmar intervened in the polemics (in the journal *Sodobnost* 1933). Most convincing is Jakac with his American painting opus although at home he experienced more or less ungracious and negative critiques (Karel Dobida, Rajko Ložar, France Stelè, Fran Šijanec etc.). However, his Ljubljana exhibition in Jakopič's salon (1931) echoed among visitors and Jakac sold half of the exhibited pastels, drawings, portraits, graphics ...*

Jakac's contemplations in the book are variegated. Pointed out in the treatise are the following themes: contact with the New world, the United States and Americans, comparison of human with machine and American painting, film and nature. Jakac was particularly enraptured with the nature and with Hollywood. He deliberates with a large measure of emotionality and disappointment about Slovenes in the U.S.A. that will disappear in the American melting pot, which the author mentions only cursory for he presented the thematic in Melikov zbornik 2001. On every occasion, Jakac likes to expose the homeland in comparison to the American world. In the book, he also publishes 192 pastels, drawings, sketches, and similar.

In short, Jakac was torn between enthusiasm, despondence, and scepticism in regard of America, their way of life and its future. A black-white perception is present; he is often in contradiction with himself for something he disapproves of at his arrival he praises at his departure, for example New York. The skyscrapers as symbols of American mightiness are to Jakac something wonderful (we often find them on preserved Jakac's films) and at the same time burdensome, as if they want to bruise the mass of pedestrians beneath them.

The treatise is based on the book and on responses to it in newspapers, partly in comparability with coincident previously mentioned books and the there published reviews. Unfortunately, Jakac's legatees did not permit me insight into his personal archival material, particularly into his letters, which were the foundation for the book. Also not yet studied is the material on Jakac's first visit to the U.S.A. (the second was in 1958/59); he was present in numerous intellectual circles, frequently portrayed American people from public life, had contacts with important Slovene emigrant organizations and individuals, cooperated at exhibitions, and similar.

Although Jakac's American period painting opus is supposedly a step back, the book presents a large step forward in travelogue literature as compared with other travel writers about America, Jakac experienced the U.S.A. very intimately although by opinion of many deficiently... who experienced America into detail, and is that at all possible? The preserved paintings, photos and films (the latter are the only material entirely accessible to the public as they are kept in the Arhiv Republike Slovenije) enable us to understand Jakac's experiencing, regardless of whether we accept or decline his views.